

TA'LIM MUASSASALARIDA EKOLOGIK TA'LIM-TARBIYA MEXANIZMLARINI RIVOJLANTIRISH

Qutlimerekova Ayshagul Qaypnazarovna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat

universiteti tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21695305>

Annotatsiya. Ushbu maqola ta'lim muassasalarida o'quvchilarning ekologik madaniyatini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslariga bag'ishlangan bo'lib, ekologik ta'limning dolzarbligi, ekologik madaniyatni rivojlantirishdagi muhim vazifalar hamda ekologik bilim va ekologik madaniyatning tayanch fazilatlari yoritilgan. Shuningdek, ekologik ta'lim-tarbiya mexanizmlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan determinantalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, ekologik ta'lim, ekologik toza jamiyat, ekologik savodxonlik, atrof-muhitga mas'uliyatli munosabat, pedagogik yondashuv.

Kirish. Dunyodagi globallashuv va ta'lim oluvchilarning ekologik madaniyatini rivojlantirish tabiat, jamiyat, madaniyat va inson ongining barqaror rivojlanishiga erishishga imkon beradi. Ta'lim muassasalarida o'quvchilarning ekologik madaniyatini rivojlantirish - ekologik toza jamiyatni barpo etishning muhim omili sifatida e'tirof etilmoqda. Talim tizimini modernizatsiyalashga doir zamonaviy dasturlarda o'quv mashg'ulotlarining mahsuldor o'qitishga transformatsiyasi biologiya darslariga ham daxldor bo'lib, shu asosda ta'lim oluvchilarning har tomonlama kamolotga erishishi Yevropa komissiyasining "Barqaror rivojlanish uchun ta'lim bo'yicha strategiya"sida o'z aksini topgan. Ijtimoiy jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida aholi o'rtasida sog'lomlashtirish ona tabiatga raxna solmaslik, yoshlarning ekologik madaniyatini shakllantirish ekologik tarbiyaning muhim potensial imkoniyatlarini amalga oshirish orqali insoniyat oldida turgan ekologik muammolarning ilmiy-amaliy yechimida dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Respublikamizda ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, ta'lim jarayonlariga ilg'or texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, ta'lim oluvchilarning ekologik ongi, ekologik savodxonlik darajasi va ekologik madaniyatini rivojlantirishga doir islohatlar amalga oshirilib, ta'lim muassasalari biologiya ta'limida mazkur vazifalar ijrosini ta'minlash imkoniyatlari keng hisoblanadi. Zero, muhtaram Prezidentimiz ushbu masalaga to'xtalib, *“O'zbek xalqining benihoyat boy va rang-barang madaniyati necha ming yillar davomida yorqin tarixiy voqealar silsilasida, o'lkamizning betakror tabiati va turli madaniyatlarning bir-biriga ilhomboxsh ta'siri natijasida shakllanib, ravnaq topib kelmoqda”*¹ deya ta'kidlaganlar.

Asosiy qism. Jahonda tobora keskinlashib borayotgan ekologik vaziyat insoniyat oldiga jiddiy savollarni qo'yimoqda. Ular haqida o'rinli mulohaza yuritish bugun har birimizning zimmamizga turli mas'uliyatlar yuklaydi. Hozirda barcha nufuzli xalqaro tashkilotlar dasturlarida, mamlakatlararo diplomatik munosabatlarda ekologik xavfsizlik hamda yashil taraqqiyot g'oyasi yuqori o'ringa chiqdi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Mamlakatimiz ham ana shu muhim jarayonning bir a'zosi sifatida ekologik xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash borasidagi bir qancha xalqaro bitimlarga qo'shilgani sohadagi hamkorlikning o'ziga xos takomili uchun asos bo'lmoqda. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasi, bir qator qonunlar va qonunosti hujjatlarida ekologik barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi zaruriy huquqiy normalar belgilab olinganligi ham alohida e'tiborga loyiqdir. Shuningdek, respublikamizdagi barcha ta'lim muassasalarida, jumladan, ta'lim muassasalarida o'quvchilarning ekologik madaniyatini rivojlantirish masalalari ham dolzarblik kasb etadi.

Shu o'rinda ekologik madaniyat tushunchasi va uning tayanch fazilatlariga to'xtalib o'tish joiz. Ekologik madaniyat – bu tabiat haqidagi bilim, ong, idrok,

¹ Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti ulug' va kelajagi farovon bo'ladi. - Toshkent: O'zbekiston, 3-jild. 2019. B. 276.

savodxonlik, intellektual salohiyat va uni amalda qo'llay bilish faoliyati, atrof-muhitga nisbatan faoliyatning yuksak ko'rsatkichi, ongli va ma'suliyatli yondashuvdir. Ekologik bilim va ekologik madaniyatning tayanch fazilatlari quyidagilar hisoblanadi:

1) Axloqiy-ekologik onglilik shaxsning muhim madaniyatlilik sifati bo'lib, uning atrof – muhitni hissiy bilish jarayoni atrof – muhitdagi obyektlar va hodisalarni sezishi, idrok etishi, tasavvur qilishi, ziyraklik va teranlik asosida tabiat muhofazasi bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi lozimligini nazarda tutadi;

2) Ekologik ma'suliyatlilik shaxsda munosabat va ma'sullikni tarbiyalashda namoyon bo'ladi, bunday munosabat shaxsning bilib-bilmay, uzoqni o'ylamay tabiatga ko'rsatgan salbiy ta'siri oqibatlarini anglash va bunday ta'sirni bartaraf etish istagi natijasidagina shakllanadi;

3) Ekologik irodaviylik shaxsning o'zi va o'zgalarning atrof – muhitdagi hattiharakatlarini baholashi va nazorat qilishi shaxsdagi qat'iyatlilik, tejamkorlik, ozodalik va pokizalik bilan bog'liq.

O'quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirishda ekologik qadriyatlar alohida ahamiyatga ega, ularga tabiatni asrab-avaylashga intilish, tashabbuskorlik, izchillik, mehnatsevarlik va ongli faollik kabilar kiradi. Masalan, ekologik qadriyatning bir turi, ya'ni global, mintaqaviy va lokal ekologik muammolarni bilish yer, suv, energetik muammolar, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, bioxilma-xillikni saqlash, cho'llanish jarayoni, atmosfera havosining ifloslanishi kabi tushunchalar bilan chambarchas bo'g'liq.

Muhokama va natijalar. Ekologik muammolar mamlakatimiz siyosatini eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi-ki, keyingi yillarda atrof-muhit muhofazasi, tabiiy resurslarni asrab-avaylash, tabiat ne'matlariga oqilona munosabat, aholini ekologik madaniyatini oshirish, yoshlar o'rtasida ekologik ta'lim-tarbiya, ekologik ma'rifat masalalariga alohida e'tibor qaratish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Ekologik ta'limning dolzarbligi mamlakatimiz tabiati, ekotizimlari, atrof muhitni beqarorlik va izdan chiqishdan asrash, aholining ekologik madaniyatini oshirish, ushbu o'ta jiddiy, hayotiy masalalarga aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, yoshlar hissa qo'shishi zarurligi bilan belgilanadi. Shu munosabat bilan aniq maqsad va vazifalarni hamda yo'nalishlarni nazarda tutuvchi O'zbekiston Respublikasida ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish orqali ekologik ta'lim tizimini yanada rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur Konsepsiyada ekologik ta'limni uzluksiz ta'limni barcha bosqichlarida amalga oshirish belgilab qo'yilgan.

Jumladan, ekologik ta'lim-tarbiyani amalga oshirish bo'yicha bir qator vazifalar belgilangan. Bu borada ta'lim oluvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirishga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma va malakalarni ta'lim mazmuniga keng singdirish, ekologik bilimlar ta'lim oluvchilarning yoshi, jismoniy imkoniyatlari va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda sinflar darajasida farqlanishi asosida tashkil etilishi, bunda bilim berish "oddiydan murakkabga", "uzviylik va uzluksizlik" kabi pedagogik tamoyillarga tayangan holda nazariy va amaliy bilimlar uyg'unligiga, ta'lim oluvchilarda ekologik madaniyat hamda tarbiyaning bosqichma-bosqich shakllanishini ta'minlaydigan maqsadli tizimga aylanishi kerakligi, ekologiyaning nazariy asoslariga oid bilimlar va ekologik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan bilim, ko'nikma va malakalar mavjud o'quv fanlari mazmunida uzviylik asosida berilishi va bir butun kompleks tarzda ifodalanishi belgilab qo'yilgan.

Natijada, ta'lim muassasasini tamomlagan shaxs minimal darajada ekologik tushunchalar, xulq-atvor qoidalari (ekologik madaniyat) to'g'risida bilimga ega bo'lishi ta'kidlangan. Shu o'rinda aytish joizki, ta'lim muassasalarida o'quvchilarning ekologik dunyoqarashini rivojlantirish nafaqat bo'lajak biologiya fani o'qituvchilarida, balki, barcha yo'nalishda tahsil olayotgan o'quvchilarda shakllantirish zarurdir.

ADABIYOTLAR

1. Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-maydagi “O‘zbekiston Respublikasida ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 434-sonli Qarori <https://lex.uz/docs/4354743>.
2. Zedler J.B., Callaway J.C. Restoration ecology. Combining the teachin of principles with group experiments and native plant restoration on the SDSU campus. // ESA Bulletin. 1997. -v. 78. -p. 67-69.
3. Dwyer W.O., Porter B.E., Cobern M.K. Outcome research in environmental education. a critical review. // J. Col. Sci. Teach. 1993. 24 (4). - p. 8-21.
4. *Винокурова Н.Ф.* Культурно-экологический подход в модернизации географического образования: теоретико-методологические основы и методика реализации // Теория и методика обучения географии: история и современные направления развития. - СПб., 2004. - С. 18-25.
5. *Глазачаев С.Н.* Глобальные вызовы современности и миссия образования // Вестник Международной Академии Наук (Русская секция). - № 1.-2010.-С. 29-32.
6. *Камерилова Г.С.* Теоретические основы урбозкологии как вариативной школьной дисциплины школьного географического образования: Автореф. дисс... докт. пед. наук / Г.С. Камерилова. - СПб, 2001. - 43 с.
7. *Николина В.В.* Культурологические смыслы школьного географического образования // Актуальные проблемы современной географии: сборник статей. - Н. Новгород: Деловая полиграфия, 2010. - С. 216 - 222.
8. *Пономарёва О.Н.* Методическая система обучения экологии в средней школе: Автореф. дисс... докт. пед. наук - Пенза, 2000.
9. *Захлебный А.Н.* Содержание экологического образования в средней общеобразовательной школе: теоретическое обоснование и пути реализации: Автореф. дисс. док. пед. наук - М., 1986. -32 с.

10. *Зверев И.Д.* Приоритеты экологического образования // Экологическое образование: проблемы и перспективы: Межвузовский сборник научных трудов. - Н. Новгород, 1998. – Б. 11-13.